

AHOLI O'RTASIDA TARG'IBOT ISHLARINI OLIB BORISH

Dadabayeva Naziraxon Abdurazaqovna

Andjon viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi

Hayot faoliyati xavfsizligi o`quv markazi o`qituvchisi

Tel: + 998 93 444 13 66

Xamrabyev Ilxomjon Sotvoldiyevich

Andjon viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi

Hayot faoliyati xavfsizligi o`quv markazi katta o`qituvchisi

Tel: + 998 997-04-46

Annotatsiya: Maqolada Favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishni targ'ib etishdagi asosiy vazifalar hamda targ'ibot va tashviqot ishlarini roli hamda aholini favqulodda vaziyatlarda xarakter qilishga tayyorlash, ularning bilim va ko'nikmalarini qo'mondonlik-shtab o'quv mashqlari va maxsus - taktik o'quv mashqlari orqali amalda sinash, ularni o'qitish, o'rgatish to'g'risida so'z yuritiladi

Kalit so'zlar: Favqulodda vaziyat, profilaktika, hayot xavfsizligi, targ'ibot, qutqaruv ishlari, FVDqT (favqulodda vaziyatlar davlat quyi tizimi xizmatlari) kuchlari va vositalari, xalqaro terrorizm, qo'mondonlik shtab o'quv mashqlari fuqaro muhofazasi

Favqulodda vaziyatlarda halokatlarning oldini oluvchi zaruriy chora-tadbirlar qanchalik tez bajarilsa, ularning talofatga olib keluvchi ta'sirlarini bartaraf etish shunchalik oson kechadi. Buning uchun qutqaruv va boshqa kechiktirib bo'lmaydigan ishlar kompleksini olib boruvchi kuchlar va vositalar doimiy tayyor bo'lishi lozim.

Favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishni targ'ib etishda asosiy vazifalar qanday, bunda targ'ibot nimalardan iborat bo'lishi kerak?

Birinchi vazifa - tinchlik davrida va harbiy harakatlarda favqulodda vaziyatlar sodir bo'lishi mumkinligini va ular naqadar xavfli ekanligini tushintirish.

Ikkinchi vazifa - fuqaro muhofazasining roli ortib borayotganligini, favqulodda vazifalardan muhofaza qilish haqidagi davlat hujjatlarining mazmunini, aholining fuqaro muhofazasiga oid huquqlari va vazifalarini tushintirish.

Uchinchi vazifa - aholiga favqulodda vaziyatlarda harakat qilishni o'rgatishga hissa qo'shish.

To'rtinchi vazifa - fuqaro muhofazasi ilg'or tajribasini aholi o'rtasida keng targ'ib qilish.

Beshinchi vazifa - O'zbekiston Respublikasi fuqaro muhofazasi tarixi va an'analarini aholi o'rtasida tizimli targ'ib qilish.

Fuqaro muhofazasi xodimlari davlat va jamoat tashkilotlarini, ijodiy jamoalarni, turli fondlarni jalb qila olsalargina targ'ibotni yo'lga qo'yish shunchalik muvaffaqiyatli amalga oshiriladi.

Targ'ibot-o'zi nima? Targ'ibot xushyorlik oshirilishi kerakligini, oldini olish tadbirlari o'tkazilish muhimligini, odamlarda yuksak ma'naviy-ruhiy fazilatlarni tarbiyalash zarurligini, shuningdek beparvolik ishlab chiqarish, ijtimoiy sohaga og'ir shikast yetkazishi, eng yomoni odamlar qurbon bo'lishi mumkinligini eslatib turishi kerak.

Favqulodda vaziyatlar sodir bo'lish ehtimoli mavjudligi to'g'risida aholi o'rtasida tushintirish ishlarini muntazam ravishda olib borish kerak.

Lekin, bunda odamlarni qo'rqitmaslik, balki bu xavfni unitmaslik, favqulodda vaziyatlar sodir bo'lganda muhofazalanishga tayyor turishga da'vat etmoq kerak.

Shunda favqulodda vaziyatlar oqibatida yetadigan zararlar eng kam darajada bo'lishi mumkin. Mulkchilik shakllaridan qat'iy nazar mehnat jamoalarida, turar joylarda ana shu to'g'risida suhbatlar o'tkazish, aholiga va jamoaga favqulodda vaziyatlar sodir bo'lganda hatti-harakat qoidalarini tushintirish kerak.

Masalan, Yaponiyada har yangi o'quv yili maktablar va oliy o'quv yurtlarda odamlarning zilzila sodir bo'lganda hatti-harakatlari haqidagi mashg'ulotdan boshlanadi. Fuqaro muhofazasi targ'ibotini tashkil etish shakllari, usullari va vositalari. Fuqaro muhofazasi bo'yicha targ'ibot qanday ahvoldaligi tabiiyki, birinchi galda barcha darajadagi fuqaro muhofazasi boshliqlari zimmasida bo'ladi.

Fuqaro muhofazasiga targ'ib qilishning quyidagi shakllari mavjud: Og'zaki targ'ibot, ommaviy axborot vositalari (matbuot, televidenie, radio), Kino va vidofilmlar, ko'rgazmali vositalar (plakat, stend, fotomontaj, vitrina)

Og'zaki targ'ibot eng ta'sirchan shakllardan biri hisoblanadi.

Odamlar bilan shaxsiy muloqatda bo'lishga asoslanib, bunday targ'ibot muayyan jamoa oldida turgan fuqaro muhofazasi vazifalarini, ularni hal etish usullarini odamlarga tushinarli dalil va misollar asosida tushintirish, kamchiliklar va qiyinchiliklar, ularni yengib o'tish yo'llari haqida ochiqdan ochiq fikr yuritish imkonini beradi. Og'zaki targ'ibotda ma'ruza, suhbat, savol-javob kechalari, fuqaro muhofazasi faxriylari va mutaxassislari bilan uchrashuvlardan foydalaniladi.

Targ'ibotchi ishlatayotgan ilmiy va texnik atamalar va tushunchalarni tinglovchilar to'g'ri anglashini ta'minlaydigan qilib bayon etishi, fikrning mantiqiyliigi, tushintirilayotgan qoidalarning turmush bilan chambarchas bog'likligiga yorqin misollar keltirishi, statistika ma'lumotlariga tayanishi, nutqining jo'shqinligi va hokozalar targ'ibiy chiqishlarning ishonchliligini ta'minlab beradi. Rahbarlar, mutaxassislarning o'z jamoalari oldida fuqaro muhofazasi mavzusida so'zga chiqishlari alohida ahamiyatli ekanligini qayd etmoq kerak.

Ular fuqaro muhofazasi tadbirlarini o'tkazishda shaxsan namuna ko'rsatishlari lozimligini unitmaslik lozim. Favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasi targ'ibotida hozirgi vaqtda ommani qamrab olishi va ularga uzluksiz ta'siri jihatidan eng ta'sirchan bo'lgan ommaviy axborot vositalaridan televidenie va radiodan foydalanishning roli kattadir. Fuqaro muhofazasiga oid ishlar ahvoli, FVDqT kuchlari va vositalarining favqulodda vaziyatlarda harakatlari haqida ommaviy vositalari tezkor va ishonchli axborot bilan ta'minlanib turishlari kerak.

Fuqaro muhofazasi mavzusida kitoblar va risolalar nashr etishning va ulardan tushintirish ishlarida foydalanishning ahamiyati kattadir. Ularni targ'ib etish uchun kutubxonalarda kitobxonlik anjumanlari, kechalar va boshqa tadbirlar o'tkazilib turishi lozim. Endilikda fuqaro muhofazasi targ'ibotini kino, video materiallardan keng foydalanmay turib tasavvur etish qiyin. Ko'rgazmali vositalardan foydalanib, fuqaro muhofazasini targ'ib qilish fuqaro muhofazasi o'quv punktlari, kabinetlari, sinflar va burchaklarini jihozlashda, turli stend, fotomontaj tashkil etishda, shuningdek aholini favqulodda vaziyatdagi harakati bo'yicha plakatlar chiqarishda o'z ifodasini topmoqda.

Ko'rgazmali targ'ibotda respublikamiz fuqaro muhofazasi tizimi haqida, ishlab chiqarish avariyalari va tabiiy ofatlar, jamoa va yakka himoya vositalari, qutqaruv va boshqa kechiktirib bo'lmaydigan ishlar, o'tkazilgan o'quv mashg'ulotlari haqida axborot bo'lishi maqsadga muvofiq.

Bundan tashqari xalqaro terrorizm va diniy ekstremizm jahonning ko'p mintaqalarida, mamlakatlarida, jumladan markaziy Osiyo mintaqasida va uning tarkibidagi O'zbekistonga ham xavf solmoqda. 1999 yil fevral oyida respublikamizning bosh maydonida ko'plab odamlar qurbon bo'lishiga olib kelgan portlashlarni, 2000 yil yozida Surxondaryoda terrorchi jangarilarning beboshliklarini, ekstremistlarning yana boshqa qonli ishlarini, shu bilan birga inson hayotiga xavf solgan tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlar ya'ni 2020 yildagi Sirdaryo viloyatining Sardoba suv omborida sodir bo'lgan texnogen xususiyatli favqulodda vaziyat, 2023 yil 6 fevral kuni Turkiya va Suriya davlatlarida sodir bo'lgan zilzilalarni unita olmaymiz.

Fuqaro muhofazasi sohasida tayyorgarlikdan o'tayotganlar fuqaro muhofazasining hozirgi zamondagi rolini qanchalik to'g'ri tushinsalar, ularning bu sohadagi bilim, mahorat va ko'nikmalari shunchalik mustahkamroq va mukammalroq bo'ladi. Tayyorgarlikda o'tgan fuqarolar nazariy bilimlarini favqulodda vaziyatlar sodir bo'lgan amalda qo'llashlari albatta foydadan xoli bo'lmaydi. Chunki hozirgi iqlim o'zgarishi bilan bog'liq vaziyatda har bir fuqaro tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlar xarakat qilishga va sodir bo'lganda ularni oqibatlarini bartaraf tishga tayyor bo'lmoqligi kerak.

Fuqaro muhofazasi bo'yicha tuzilma a'zolarini va ish bilan band bo'lmagan aholini o'qitishdan maqsad, ularni turli xususiyatli favqulodda vaziyatlarda xarakat qilishga tayyorgarligini oshirishdan iborat.

Texnogen, tabiiy hamda ekologik xususiyatli favqulodda vaziyatlardan aholi va hududlarni muhofaza qilish, jabrlanganlarga yordam ko'rsatish, talofatlarni kamaytirishda ijobiy ko'rsatgichlarga erishish-aholining barcha tabaqalarini favqulodda vaziyatlarga qanchalik tayyorgarligiga, ularning bu sohadagi bilim va saviyalariga bog'lik.

Shu maqsadda aholini barcha tabaqalarini favqulodda vaziyatlardan muhofazalanish sohasiga muntazam o'rgatilib boriladi. Ularning favqulodda vaziyatlarga tayyorligini tekshirish maqsadida komanda-shtab, taktik-maxsus va kompleks o'quv mashqlari hamda ta'lim muassasalarida "Fuqaro muhofazasi kuni" muntazam o'tkaziladi.

Qo'mondonlik-shtab o'quv mashqlari

Keng ko'lamdagi tabiiy yoki texnogen xususiyatli Favqulodda vaziyatlar yuzaga kelishi mumkin

bo'lganda yoki sodir bo'lganda FVDqT kuch va vositalarining hamkorlikdagi harakatlarini tashkil etish;

Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida - 5 yilda bir marta uch kecha-kunduzgacha o'tkaziladi.

.Maxsus-taktik ukuv mashklari tashkilotlarda - 3 yilda bir marta olti soatgacha - Maxsus-taktik o'quv mashqlari korxonada, muassasa va tashkilotlar fuqaro muhofazasi tuzilmalarini tayyorgarlikdan o'tkazishning asosiy va eng samarali shakli hisoblanadi.

Maxsus taktik amaliy mashg'uloti tuzilmalarning oldiga quyilgan vazifalarni bajarishga o'rgatishdan iborat. Bunday mashg'ulotlarda har qanday FV ning (harbiy davrda ham, tinchlik davrda ham) oqibatlarini tugatish, aholini va ishlab chiqarish tarmoqlarini muhofaza qilish choralari ko'riladi va o'tkaziladi hamda komandir-boshliq tarkibining amaliy mahorati takomillashtiriladi.

Kompleks o'quv mashqlarida rahbarlar, komandir-boshliqlar tarkibi, tuzilmalar shaxsiy tarkibi, ishchi-xizmatchilar va xodimlar tayyorgarlikdan o'tadilar.

Kompleks o'quv mashqlari o'tkazishdan ko'zda tutilgan asosiy maqsad ob'ektlarda ishlab chiqarish faoliyati to'xtatilmagan sharoitda tegishli signal olishdan tortib, boshqa zudlik bilan bajarilishi zarur bo'lgan ishlarni o'tkazish, nafaqat rahbarlar va fuqaro muhofazasi tuzilmalari tarkibi, balki barcha ishchi-xizmatchilarning oila a'zolari, ob'ektga yaqin joyda yashovchi aholini ham faqulodda vaziyatlarda xarakat qilishga o'rgatishdir.

Favqulodda vaziyatlarda ma'naviy-ruhiy tayyorgarlikning mohiyati.**Ruhiy tayyorgarlik**

Hozirgi kunga kelib Markaziy Osiyo hududida ham tabiiy va texnogen favqulodda vaziyatlar soni tobora ortib bormoqda. Bunday sharoitda favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish tizimlarining o'zni kuchayib boradi. Bu tizim tinchlik va harbiy davrda favqulodda vaziyatlar ro'y berganda odamlar, iqtisodiyot, hududlar xavfsizligini ta'minlab beradi. Ammo bu ta'minotga faqatgina fuqaro muhofazasi faoliyati, jumladan rahbarlar va tuzilmalar shaxsiy tarkibining tayyorgarligi, aholining fuqaro muhofazasi bo'yicha bilimlarini har tomonlama takomillashib borish bilangina erishish mumkin. Tayyorgarlikning asosiy yo'nalishlaridan biri favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga ma'naviy-ruhiy tayyorlash hisoblanadi.

Insonning favqulodda vaziyat sharoitiga tushib qolishi doimo uning ruhiyatiga kuchli ta'sir qiladi. Tibbiyot statistikasi ma'lumotlariga ko'ra halokatli favqulodda vaziyatlardan so'ng ko'pchilik og'ir ruhiy jarohat oladi va ruhiy muolajaga muhtoj bo'ladi. Ruhshunos olimlar ham bunday tayyorgarlikning juda muhimligi haqida gapiradilar. Ular hayratomuz raqamni keltiradilar.

Odamlarning ruhiy chiniqqanligi vahimali kayfiyat rivojlanib ketishiga to'sqinlik qiladi, dadillashib, bor irodasini to'plab, sodir bo'lgan vaziyatdan chiqib ketishning to'g'ri, maqsadbop yo'lini topish imkoniyatini beradi.

Aks holda sarosimaga va vahima ustunlik qilib ketadi. Hatti-harakatlarga va ularning sabablariga ma'naviy (axloqiy) baho berish ma'naviyatning o'ziga xos bir jihatini tashkil etadi. Jamiyatda, aholining muayyan bir qatlami orasida yaxshilik va yomonlik haqida, burch, vijdon, vijdonsizlik to'g'risida tashkil topgan tasavvur bunday baho berishga asos bo'lib jamiyatning mana shu tushinchalarda ifoda etadi.

Buning huquq tushinchasidan farqi shundaki, ma'naviyat tamoyil va me'yorlari davlat qonunchiligida qayd etib qo'yilmay, ularga rioya qilish qonunga emas, balki vijdonga va jamiyatchilik fikriga asoslangan bo'ladi. Toshkent zilzilasi 8 ballga yaqin bo'lib 10 soniya davom etgan birinchi silkinish 1966 yil 26 aprel kuni mahalliy vaqt bilan soat 5.23 da qayd etilgan edi.

Zilzilada qurbonlar deyarli juda kam bo'lgan. Shunday bo'lsa ham dastlabki silkinishning ertasidan Toshkent aholisining 11% da reaksiya holati saqlanib turgan. Yong'in, gaz portlashlari juda og'ir oqibatlariga olib keladi. Hozirgi vaqtda bunga terrorchilik harakatlari ham sabab bo'lishi mumkin.

Tadqiqotchi-psixologlar P. Xochkinson va M Styuart "Halokatda omon qolish" nomli kitoblarida yozishlaricha, ko'pchilik uchun yong'in vaqtida uning alangasi do'zax o'ti bo'lib tuyuladi. Ehtimolki, yong'in vaqtida odamlarni qaysidir boshqa xavfli vaziyatdagidan ko'ra ko'proq vahima bosadi. Bu xavfli hodisaning xususiyati avval vahima qilib qochishdan iborat. Bu odamning xavfli vaziyatdan qochib qutilishga urinishidan boshqa narsa emas.

Odam hamma narsani unitib, hech kim bilan hisoblashmaydi, asosiy maqsad butun vujudini qamrab olgan, ba'zan mutlaqo asossiz qo'rquvdan qutilish bo'ladi. Yong'indagi vaziyatni odam o'zining omon qolishiga to'g'ridan-to'g'ri tahdid deb tushinadi, badanni muzdek ter bostirib yuboradigan, qattiq qo'rquv hissi paydo bo'ladi, fojia bir zumlikkina bo'lib tuyuladi, miyada esa harakat qilish kerak, degan fikr tug'iladi. Fuqaro muhofazasida ruhiy tayyorgarlik - bu odamlarda ruhan chidamlilikni shakllantirish yoki qo'yilgan vazifalarni bajarish, tinchlik va urush vaqtidagi xavfli vaziyatlarda fidokorona harakat qilish qobiliyatini kuchaytirishdagi xislatlarini hosil qilish demakdir.

Ruhiy tayyorgarlikning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- aholining turli toifalarida favqulodda vaziyatlarda harakat qilish chog'ida yuqori ruhiy barqarorlikni ishlab chiqish.

- har bir fuqaroda favqulodda vaziyatlar yuz bergan damda jabrlanganlarga ixtiyoriy fursatda yordamga kelishga shaylikni tarbiyalash.

- aholining turli toifalarida sodir bo'lishi ehtimol bo'lgan barcha favqulodda vaziyatlardan muhofazalanishga iroda va malakani tarbiyalash.

- ta'lim muassasalaridagi o'quvchilarda jabrlanuvchilarga ko'maklashishga, ularni qutqarib olishga doimiy shaylik, insonparvarlikni shakllantirish.

rahbarlar tarkibida yuqori ma'naviy-ruhiy sifatlarni shakllantirish va aholini favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishga shaylik va o'ziga bo'lgan ishonchni tarbiyalash.

Faoliyat jarayonida organizmning tashqi ta'sirlarga reaksiyasi doimiy bo'lib qolmaydi. organizm o'zgarib borayotgan faoliyat sharoitlariga moslashishga harakat qiladi. bunda ruhiy zo'riqish holati yuzaga keladi.

Bu holatni kanadalik fiziolog g.Sele (1936) stress deb nomlagan. Stress - hayvonot va inson organizmida turli noxush omillar (stressorlar) ta'siriga javoban yuzaga keluvchi fiziologik himoya reaksiyalari majmuidir.

Ingliz tilidan tarjima qilinganda "stress" so'zi "bosim, zo'riqish" ma'nolarini anglatadi.

Inson, shuningdek haddan ortiq tashvishlanish va noto'g'ri hissiyotning rivojlanishidan ham jabrlanishi mumkin.

odamlarning hissiy barqarorligini rivojlantirish va mustahkamlash mumkin va zarur. Qiyinchiliklarga, xavf-xatarga, sharoitning to'satdan murakkablashuviga ruhiy tayyorgarlikdan tashqari, insonning kuchli stress holatiga bo'lgan shaxsiy reaksiyasi va ruhiy chidami uning g'oyaviy ishonchi, dunyoqarashi, qiziqishlariga, masalaning qanday qo'yilganligiga, burch, mas'uliyat, birodarlik hissigam ham bog'liq.

Hissiyotning kuchli qo'zg'alishida birinchi navbatda aqliy faoliyat-vaziyatni baholash va qaror qabul qilish - qiyinlashadi. stressga nisbatan ruhiy barqarorlikni

chiniqtirish aynan ana shu eng bo'sh, zaif bo'g'inga qaratilishi va ikki yo'nalish bo'yicha olib borilishi kerak

Ma'naviy tayyorgarlikning usullari.

Favqulodda vaziyatlardagi hatti-harakatlarga tayyorlash sohasidan bir nechta misollar keltiramiz. "O'tdan qo'rqish"ni yengish. Odam sakrab o'ta oladigan kenglikda uzun zavur qaziladi. Unda ishlatib bo'lingan solyarka yoki boshqa yonadigan suyuqlik to'ldirib, yoqib yuboriladi. Olov devor hosil qilib yonayotganda, ta'lim olayotganlar muhofaza kiyimlarini kiyib sakrab, shu olv devoridan o'tadilar. Bunda, har ehtimolga qarshi, olov devorning ikki tomonidan suv shlanglari ushlagan odamlar turishadi. "Balandlikdan qo'rqish"ni yengish. Xodalardan to'rt qavatli uy maketi quriladi. Balandlikda xoda ustida mashq qilinadi. Mashq qilayotganlar xavfsizlik kamarini bog'lab oladilar va ular baland minoraga chiqib, undan qutqarish arqoni yordamida pastga tushadilar. "Suvdan qo'rqish"ni yengish.

Suvli to'siq ustiga uzunligi 100 metrli tebranma ko'prik quriladi. Ta'lim oluvchilar shu ko'prik ustidan yurib, suv to'siqlaridan o'tadilar. Tayyorgarlikning bunday usulda olib borishda odamlarda favqulodda vaziyat yuz berganda esankirab qolmaslik, chidam va mardlik ko'rsatish hissini shakllantiradi.

Mashg'ulotlar va o'quv mashqlarini yuqori saviyada, kechasi va kunduzi, murakkab ob-havo sharoitlarida, zaharlanish zonalaridan o'tib, vayrona uyumlarini saronjamlab, yong'inni o'chirib va h.k. o'tkazishlari kerak. Faqat shunday yo'l bilangina qiyinchiliklarni yengib o'tishga o'rgatish, odamlarda zarur bo'lgan ma'naviy-ruhiy xislatlarni shakllantirish mumkin.

1984 yil mart oyida Gazli zilzilasi vaqtida Kogondan kelgan sanitar drujinachilari fidokorona harakat qildilar. Biroq, ularning ayrimlari qon oqib turgan yarani va boshqa turdagi jarohatlarni ko'rib qo'rqib ketgan edilar. Bu sanitariya drujinalarining sardori to'g'ri qarorga keldi, ya'ni tegishli tashkilotlar bilan kelishib, sandrujinachilarni navbatchilik qilishga tez tibbiy yordam punktlariga yubordi.

U yerda sandrujinachilar kerakli xislatlarni o'zlarida hosil qilishlari uchun davolash profilaktik tadbirlariga yordam berishdi. Bu esa o'z navbatida ijobiy natija berdi. Fuqaro muhofazasining muhim vazifalaridan biri bu - tinchlik va urush paytlarida favqulodda vaziyatlarda iqtisodiyot obektlarini va aholini muhofazasini ta'minlash. O'zbekiston Respublikasining Fuqaro muhofazasi tizimining mustahkamligi aholini normal hayot kechirishini ta'minlashning eng asosiy manbaidir. Fuqaro muhofazasi umumdavlat tadbirlar tizimining ishonchli qismi bo'lib hisoblanadi.

Fuqaro muhofazasi tuzilmalarida ma'naviy-ruhiy tayyorlovning asosiy vazifasi bu fuqaro muhofazasiga qaratilgan davlat qarorlari talablarini ta'minlashdir. Fuqaro muhofazasida ma'naviy-psixologik tadbirlarning mazmuni: - fuqaro muhofazasi tuzilmalarining shaxsiy tarkibiga va aholiga favqulotda iqtisodiyot ob'ektlarini normal

ishlashini ta'minlash va xalqning normal hayot kechirishini ta'minlash haqida davlatning qarorlari va siyosatini tushuntirish;

- fuqaro muhofazasi tuzilmalari-shaxsiy tarkibi va aholini O'zbekiston Respublikasi xalqining an'analari bo'yicha tarbiyalash;

- shaxsiy tarkibda yuksak darajadagi ma'naviy-ruhiy xususiyatlarni: mardlik, o'zini ushlay bilish, jasurlik, botirlik, farosatlilik, tashabbuskorlik kabi xislatlarni shakllantirish va rivojlantirish;

- favqulotda vaziyatlarda iqtisodiyot inshootlarini muhofaza qilish kabi tadbirlarga shaxsiy tarkibni tayyorlash;

- fuqaro muhofazasi shaxsiy tarkibiga favqulodda vaziyatlarda muhofaza qilish usul va vositalarni tushuntirish;

- fuqaro muhofazasi shaxsiy tarkiblarini o'z vaqtida qutkaruv ishlarini va boshqa ishlarni olib borish uchun foydalaniladigan texnikani o'rgatish; - zararlanganda o'z-o'ziga va o'zaro yordam ko'rsatish usullarini va vositalarini o'rgatish; - radiaktiv moddalar, zaharli moddalar, bakterial vositalar va boshqa kuchli ta'sir etuvchi zaharli moddalar bilan zararlanganda, qisman sanitariya ishlovini olib borishini o'rgatish;

Ma'naviy tayyorlash usullari:

- davra suhbatlari o'tkazish;

- doimiy ravishda boshqaruv kadrlarni shaxsiy tarkib va xalq bilan muloqotda bo'lish;

- fuqaro muhofazasi tuzilmalari va aholi o'rtasida musobaqalar o'tkazish; Fuqaro muhofazasi vazifalarini muvaffaqiyatli bajarilishini faqatgina, oldindan, puxta uyushtirilgan ma'naviy-ruhiy tayyorlash natijasida erishish mumkin. Fuqaro muhofazasi tashviqotini o'zni va vazifalari. Ishlab chiqarishda band bo'lmagan aholinining ma'naviy-ruhiy tayyorgarligi muammosi millionlab kishilarga tegishli muammodir.

Viloyatlar, shaharlar va tumanlar fuqaro muhofazasi boshliqlari, favqulodda vaziyatlar boshqarma va bo'limlari

bu mavzuga ko'proq e'tibor berishlari, ishlamayotgan aholini favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishdagi ma'naviy-ruhiy chiniqtishga yordam beruvchi tadbirlarni jonlantirish ishlarini yanada takomillashtirishlari lozim.

Bunday targ'ibotga birinchi galda kimyoviy va xavfli ob'ektlar yaqinida hamda toshqin, suv bosishi xavfi mavjud bo'lgan hududlarda istiqomat qiluvchi aholi jalb etilishi lozim.

Yaqin kunlarga ko'pgina davlatlarning asosiy mablag'lari tabiiy ofatlarning oqibatlarini bartaraf etish chora-tadbirlariga sarf qilinadi. Bugungi kunda talab mutlaqo o'zgardi, ya'ni tabiiy ofatlarning tarixini, kelib chiqishini o'rganish, oldini olish usullarini ishlab chiqish, ularni bashoratlash, namayon bo'lish belgilari-

darakchilarini zamonaviy fan yutuqlarini tadbiq qilgan holda keng miqyosda olib borilayotgan ishlarga sarflanishi qayta-qayta uqtirilmoqda.

Yana bir muhim tomoni, olingan ma'lumotlar bilan aholi o'qitishni yaxshi yo'lga qo'yishni jadallashtirish, ma'lum darajada ularni sodir bo'lishi muqarrar bo'ladigan fojialarda to'g'ri harakat qilishga tayyorlashdir. Bu esa har qanday fojidan keladigan iqtisodiy samarani tejashga, qolaversa insonlar o'rtasida shikastlanish darajasini, nobudgarchilikni kamaytirishga olib keladi.

Kundalik turmushda insonning xavfli vaziyatlarga tushib qolish ehtimoli oshib bormoqda. Bu turmushdagi jarohatlar, transport yoki sanoat avariya, yong'in, suv toshqini va boshqa tabiiy hodisalar sodir bo'lishi mumkin. Ko'pincha bunday vaziyatlar insonning mas'uliyatsizligidan yoki uning xavfli vaziyatlarda to'g'ri harakat qilishni bilmasligidan kelib chiqadi. Ayrim hollarda insonning yolg'iz o'zigina emas, balki uning atrofdagilar ham jabrlanmoqdalar.

Favqulodda vaziyatlarda to'g'ri harakat qilishni o'rganish ko'p jihatdan insonning o'ziga ham bog'lik. Axir, bejiz aytilmaga, "Asraganni asrayman", "Sendan harakat, mendan barakat" deb.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, bz berishi mumkin bo'lgan tabiiy va texnogen xususiyatli favquloddavaziyatlarni oldini olish va ular sodir bo'lganda oqibatlarini bartaraf etish uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlaridan boshlanishi maqsadga muvofiqdir. Tarbiyalanuvchilarga ko'rgazmali vositalar yoki bolalarga mos multfilmlar orqali ularga vaziyatlarni tushuntish va xarakatlanish qoidalarini o'rgatish, o'sib kelayotgan yosh avlodni yuz berishi mumkin bo'lgan tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlarda to'g'ri xarakat qilishlariga yordam beradi.

Mulkchilik shaklidan qat'iy nazar barcha tashkilot, korxonalar, muassasalarda fuqaro muhofazasi bo'yicha ma'sul xodimlarning tayinlanishi esa maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

I. O'zbekiston Respublikasi Qonunlari.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. -T.: O'zbekiston.2003 yil.
2. "Aholi va hududlarni tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlarda muhofaza qilish to'g'risida". 1999 yil 20 avgust.
4. "Fuqaro muhofazasi to'g'risida". 2000 yil 26 may.
5. "Terrorizmga qarshi kurash to'g'risida". 2000 yil 15 dekabr.

II. Hukumat tomonidan qabul qilingan me'yoriy hujjatlar.

1. O'zbekiston Respublikasi favqulodda vaziyatlar vazirligining faoliyatini tashkil etish masalalari to'g'risida (1996 yil 11 aprel, 143-sonli).
2. O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlarda ularning oldini olish va bunday vaziyatlarda harakat qilish davlat tizimi faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida (2023 yil 29 aprel,

171-sonli).

3. Fuqaro muxofazasiga oid rahbar va me'yoriy hujjatlar, Toshkent, FVV, 2003 yil

4. Texnogen, tabiiy va ekologik tUSDagi favqulodda vaziyatlarning tasnifi to'g'risida (1998 yil 27 oktabr, 455-sonli);

5. Toshkin, sel oqimlarini oqizib yuborish va ko'chki hodisalari bilan bog'lik bo'lgan halokatli oqibatlarining oldini olish hamda ularni bartaraf etish chora-tadbirlari to'g'risida (1994 yil 12 aprel, 201-sonli).

IV. Uslubiy qo'llanmalar.

1. A.Q.Nurxo'jaev, M.Yu.Yunusov, I.X.Xabibullayev "Favqulodda vaziyatlar va muhofazasi tadbirlari", Toshkent, 2001 yil.

2. I.Raxmon "Favquloddagi vaziyatlarda birinchi shoshilinch yordam", Toshkent, 2004 yil.

3. K. T. Tursunov. "Sovremennoe sostoyanie izucheniya, prognoza seley i sneжных lavin v Uzbekistane"., Tashkent, IGZ, 2006 god.

4. A. Nurxodjaev. "Tabiiy ofatlar, hosil bo'lishi, tasnifi, aholi va hududlarni muhofaza qilish qoidalari", Toshkent, FMI, 2006 yil.

5. «Sovremennoe sostoyanie i perespektivi razvitiya Grajdanskoj zaxiti», Tashkent, IGZ, 2006 god.

6. "Fuqaro muhofazasiga oid me'yoriy-huquqiy" hujjatlar, 1-tom, Toshkent, fvv, FMI, 2007 yil.

7. "Fuqaro muhofazasini boshqarish" (ma'ruza matni). Toshkent, FMI 2008 yil.

8. O'.Hasanov. "Favqulodda vaziyatlarda tibbiy xizmat" darslik. Toshkent, 2006 yil.

9. G'.Yo.Yormatov, O.R.Yuldashyev, A.I.Hamrayeva. "Hayot faoliyati xavfsizligi", Toshkent, 2009 yil.

10. O'zbekiston respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi Guliston davlat universiteti O.Oqyigitov, N.Sadiyev Favqulodda vaziyatlar va fuqaro muhofazasi fanidan o'quv-uslubiy Majmua 2013y.

V. Ma'ruza matnlari.

1. "Favqulodda vaziyatlar davlat tizimining favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish kuchlari va vositalari" (ma'ruza matni) Toshkent, FMI, 2000 yil.

2. "Tabiiy favqulodlarda vaziyatlardan aholini va hududlarni muhofaza qilish" (ma'ruza matni). Toshkent,

3. "Ta'lim tizimida fuqaro muhofazasi sohasi bo'yicha fanlarni o'qitish konsepsiyasi" (ma'ruza matni). Toshkent, FMI, 2001 yil.

4. Sharipov J.Sh. Qo'mondon-shtab, taktik-maxsus va kompleks o'quv mashg'ulotlari aholini favqulotda vaziyatlardan muhofaza qilish borasidagi

tayyorgarlikning asosiy usullari mavzusidan. (ma'ruza matni). Toshkent,FMI, 2006 yil.

5. Nikitin V.S. "Tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etishda avariya -qutqaruv va boshqa kechiktirib bo'lmaydigan ishlarni tashkil etish va o'tkaztsh" (ma'ruza matni). Toshkent,FMI, 2006 yil.

6. Fuqaro muhofazasi asoslari (ma'ruzalar to'plami). Toshkent, FMI, 2007 yil.